

Hår og identitet

– fortællinger om selvet

ESSAY

AF NIELS KAYSER NIELSEN

V i fortæller konstant historier om hinanden for hinanden. Det gør vi på mange måder. Vi bruger mund; vi bruger tøj; vi bruger mad – og vi bruger vores krop. Og ofte bruger vi det hele på én gang, som led i et identitetsarbejde. Én af de mere upåagtede, men måske derfor nok så virkningsfulde muligheder inden for den kropslige udtrykssfære er at bruge vores hår.

Men når der skal fortælles om os selv for os selv, ryger vi straks ind i det problem, at der skal fortælles ved hjælp af et “sprog”. Det behøver ikke nødvendigvis at være mundens eller skriftens tale; dette “sprog” kan også bestå af de givne kulturelle koder og matricer. Uden dem bliver vor “tale” ikke artikuleret og heller ikke forstået. Sagt på en anden måde: enhver kulturel ytring må iklæde sine problemer en tilgængelig sprogdragt. Det gælder også for håret.

Det er denne dobbelthed af vilje og vilkår, der her skal tages op til behandling. Nærmere bestemt drejer det sig om at indkredse de kulturelle “lovæssigheder”, der står til vores disposition, når vi vil bruge håret som led i en fortælling om os selv. – Og så til sagen.

HÅRETS KULTURELLE KODER

Hår er ikke kun hår. Man må skelne mellem forskellige typer af hår. Der er nemlig forskellige koder for hovedhår og kropshår. Selv om det fysisk set er samme hår, der sidder på hovedet og på kroppen, er de symbolske koder forskellige.

Men vi må skelne yderligere. Der findes nemlig både hår på hovedet og i hovedet, og her gælder den samme regel: at den kulturelle kode bestemmer over biologien, samtidig med at biologien er uomgængelig. Vi har altså med tre typer hår at gøre: på hovedet, i ansigtet og på kroppen.

Disse hårtypen er så underkastet nogle sæt af overordnede kulturelle modsætningspar, hvormed man betydningsmæssigt kategoriserer håret (Synnott 1994: 104). I den vesterlandske kultur (andre kulturer har andre koder for både mænd og kvinder) har vi følgende kulturelle matricer, der stiltiende flytter med som nissen:

1. Modsat køn har modsat hår.
2. Hovedhår og kropshår er modsat.
3. Modsatte ideologier har modsat hår.

Den sidste kategorisering er særligt tydelig, når man tager ungdomskulturerne i betragtning: ungdomsoprøret i 1960'erne og 1970'erne med hippierne i spidsen markerede bl. a. sin opposition til "systemet" ved at have langt hår, idet de udgik fra, at når man var "borgerlig", var man kortklippet. Tilsvarende viste skinheads og rockere deres foragt for hippier og flippere ved at klippe håret kort.

Håret kan altså også bruges til at vise gruppetilhørsforhold. Samtidig synes det at gælde historisk, at i kredse og samfund med hierarkiske magtstrukturer hersker der som regel en kort hårmode som tegn på underkastelse og konformitet. Således var de nordiske trælles hår altid klippet kort som tegn på deres mangel på frihed.

Til gengæld synes denne type af håranvendelse at være mere konjunkturfølsom end de to andre modsætningspar. Ved håret, som ved en række andre kropskultu-

Foto: Jeppe Gudmundsen Holmgren/Schiller

relle fænomener gælder det, at der er tale om en tidsmæssig flerrytmik: dels meget kortvarige, konjunkturrelle ændringer af ca. tiårsvarighed, dels ændringer, der forløber over epokale tidsafsnit af flere hundrede år

varighed og endelig ændringer af såkaldt "longue durée"-varighed, hvor vi har med årtusinder at gøre.

Af disse tidsstræk tilhører spørgsmålet om hårets ideologiske betydningssignaler så afgjort den korte tidsperiode. Her er håret underlagt modemæssige påhit. Hovedhår vs. kropshår som led i kulturel betydning synes derimod at høre hjemme under den epokale tidsudstræknings rytmeveksling. Her kan der gå århundreder mellem fundamentale kodeskift. Det første modsætningspar: mandligt vs. kvindeligt hår er derimod bundet til de lange, sejge årtusindstræk, hvor ændringerne sker umærkeligt og undeligt trægt. I Bibelen kan man læse om, hvorledes Paulus anbefaler kvinden at have langt hår, medens dette er vanærende for mænd. Tilsvarende gammel er Ovids anbefaling af, at kvinder fjerner hår på benene. Trods konjunkturelle forskydninger er dette fortsat grundmønsteret: de fleste af de gamle 68'ere er i dag lige så kortklippede som bogholdere og bankmænd, og kvinder fjerner hårene på benene, som de altid har gjort i Vesterlandet.

Men hvordan udtrykkes modsætningerne så mere specifikt? Her kan man for det første anvende hårets længde som betydningsmæssigt distinktionsmiddel. Det samme gælder for det andet dets farve. For det tredje har man frisuren som mulighed, og endelig spiller hårets kvantitet også en væsentlig rolle (Synnott 1993: 104). – Lad os så med dette in mente kaste et blik på den narrative forvaltning af disse midler på de to andre felter af modsætninger.

MANDLIGT OG KVINDELIGT HOVEDHÅR OG KROPSHÅR

Håret er ikke kun et tegn på klasse- og gruppetilhørsforhold. Det er også et af de vigtigste tegn på, hvilket køn man tilhører. Gennemgående har mænd historisk set haft kort hår og kvinderne langt hår. Denne fordeling synes at gå tilbage til Antikken, måske længere endnu. Den er så integreret

en del af den vesterlandske kønsikonografi, at man har kunnet "lege" med den i et bevidst spil med og mod denne regel. Som Richard Sennett i bogen *Flesh and Stone* har vist via en analyse af Davids maleri fra

Foto: Jeppe Gudmundsen Holmgren/Schiller

1794 af den purunge døende revolutionshelt Joseph Bara, udnytter kunstneren bevidst hårets kønsikonografiske betydning: ynglingen har fået lange coiffure-krøller som led i en en kultisk dyrkelse af Marianne-myten om Frankrig (Sennett 1994: 313 pp.).

Imidlertid gælder denne kodificering kun håret på hovedet. Hovedreglen er nemlig, at mænd skal have relativt kort og trimmet hår på hovedet, men gerne må have masser af hår på kroppen, medens det modsatte gør sig gældende for kvindernes vedkommende. Mænds hovedhår og kvinders kropshår følges ad, ligesom kvinders hovedhår og mænds kropshår.

Men, når man ser på mænds og kvinders hovedhår, er den kulturelle kode trods alt ikke altid helt "ren": den er ikke en vilkårlig opfindelse. Kroppen har nemlig også et ord at skulle have sagt: medens kvinderne i regelen beholder deres hår højt op i alderen og i en lang række tilfælde endda livet ud, ser det anderledes ud for mænd. Den kulturelle kode handler altså ikke ud i det blå, men indretter sig efter de forhåndenværende søms princip, så at det er vanskeligt at sige, hvornår "naturen" slutter og "kulturen" begynder.

Helt entydig er fordelingen nemlig ikke. Således synes der i udpræget grad at være knyttet seksuelle overtoner til kvindernes lange hår, medens dette ikke nødvendigvis er tilfældet ved mandens korte hår. Han bliver hverken mere eller mindre sexet eller erotisk tiltrækkende ved at være kortklippet. Omvendt vidner Bibelens Samson- og Dahlilamyte om, at den mandlige kraft også synes at sidde i håret: blandt meget andet svækker Dahlila også Samson ved at klippe hans hår. – Til gengæld ligger det fast, at for så vidt som kvinderne kulturhistorisk set har haft længere hår end mændene, har frisurens variationsmulighed været langt mere anvendt af kvinder end af mænd. Foranderlighed synes at være fremherskende på kvindesiden, medens der på den mandlige side er tale om stabilitet og ensartethed.

Foto: Jeppe Gudmundsen Holmgren/Schiller

Når vi så går til håret i ansigtet, er situationen straks en anden. Her er det manden, som skal have de længste hår; om det nu er som mustache eller fuldskæg, opfattes det i begge tilfælde som et mandligt, virilt sym-

bol. Og en amerikansk undersøgelse fra 1970 lader forstå, at mænds skægvækst stimuleres af sexuel aktivitet (Fyrand 1996: 42). Ganske smart... og meget biologisk.

Hvorledes det måtte forholde sig med de biologiske dele, skal her være usagt; nok så interessant er den kulturelle side af sagen. Her fortæller den svenske etnolog Sigurd Erixon i *Svenskt folkliv*, at det i midten af 1700-tallet var gængs praksis i Hälsingland, at tjenestekarle og gårdmandssønner, som endnu ikke havde foden under eget bord, var skægløse. Men så snart bonden overlod gården til sønnen eller svigersønnen, anlagde denne sig fuldskæg, enten for at tilkendegive aldersmæssig status eller for at vise, at viriliteten nu var blevet legitim, idet man var blevet i stand til at forsørge det afkom, der måtte blive et resultat af denne virilitet (Erixon 1938: 25). Selv kraftigt buskede øjenbryn akcepteres normalt uden videre hos mænd.

For kvindernes vedkommende er situationen en ganske anden. Her er selv kraftige øjenbryn uønskede, for slet ikke at tale om hår på overlæbe og hage. Mængden af hår er her den faktor, som for alvor er inde i billedet. Og her viser det sig så igen, at "natur" og "kultur" enes, idet mænd gennemgående har mere hår i ansigtet end kvinder. Som i eksemplet ovenfor viser det sig, at det biologiske og det kulturelle element ikke står i modsætning til hinanden, men at de "samarbejder". Kulturen agerer ikke arbitrært, og som ren konstruktion.

For kropsbehåringens vedkommende er det yderligere komplekst. For mænd er behåringen både et problem og et ikke-problem. Mænd går ikke særligt meget op i hår under armene og i skridtet. Ingen af delene er forlenet med nævneværdig symbolværdi – heller ikke i sexuel perspektiv. Derimod gør det modsatte sig gældende for mænds behåring på brystet. Her spiller kvantiteten en stor rolle, nemlig for repræsentationen af mandlig sexualitet.

Helt ukompliceret er den mandlige behåring på overkroppen dog ikke. Medens

det for nogle mænd er et problem, at de ikke har hår på brystet, er det for andre smerteligt, at de også er behårede som en abe på ryggen. Her slår det dyriske element for voldsomt igennem: for megen naturlig be-

Foto: Jeppe Gudmundsen Holmgren/Schiller

håring er her en ulempe. Til gengæld synes mænd og kvinder at have samme opfattelse af mænds hår på brystet: at det er et tegn på mandighed og virilitet. En amerikansk rundspørgeundersøgelse fra 1983 viste, at 61 pct. af de adspurgte kvinder godt kunne lide mandlige kropshår (Synnott 1993: 114).

For kvinderne er behåringen på kroppen mere problematisk end for mænd. Som hovedregel gælder, at kvinder maximerer deres hovedhår, medens de minimerer deres kropshår. Man barberer hårene væk på benene og under armene og trimmer ofte hårene i skridtet, som af mange kvinder er forbundet med skam. Det samme gælder den naturlige behåring under armene, som ligeledes fjernes omhyggeligt. Den opfattes som ukvindelig. I spillet med denne matrice kunne det i 1960'erne og 1970'erne opfattes som et feministisk symbol at undlade at fjerne hårene i armhulerne.

Her viser det sig så igen, at håret befinder sig i skæringsfeltet mellem den naturlige krop og den konstruerede og repræsentative krop. Ved håret er der altid tale om et mix af natur og kultur, hvor det er svært at sige, hvor det ene begynder og det andet slutter. I rokokotiden fra ca. 1720 begyndte de franske hofdamer at bære parykker, der som led i en ornamentativ excess kunne være op mod en halv meter høje. Men det er i den forbindelse også karakteristisk, at da det kunstige hår var på sit højeste, brugte kvinderne sjældent hele parykker, men kombinerede deres eget hår med løst hår og attrapper (Brown 1994: 121).

Det betyder, at håret både symboliserer selvet og *er* selvet, og at hårets kultursociologi og -historie vidner om den tætte forbindelse mellem den fysiske krop og den symbolske krop. Både køn, alder og ideologi materialiseres i og ved håret.

HÅR SOM KONSTRUKTION AF SELVET

Det blev ovenfor slået fast, at hårets kulturhistorie både har sine lange aner tilbage til

Antikken og Den tidlige Kristendom og samtidig er underlagt kortvarige modekonjunkturer. Disse sidste angår mest hårets længde, mængde og frisure, medens fordelingen mellem mænd og kvinder af henholdsvis hovedhår og kropshår i det store og hele ligger fast. Imidlertid har der inden for den sidste generations tid været tale om ændringer i opfattelse af og brugen af hår, som tyder på en fundamental omkodning af hårets kulturelle spilleregler – og dermed dets evne til at fortælle om selvets identitet.

En af de få, som har beskæftiget sig med hårets kulturhistorie i dette århundrede, den amerikanske antropolog Grant McCracken, går så vidt som til at hævde, at medens håret op til 1960 havde været præget af en påfaldende konventionalitet, ikke mindst i de rigide 1950'ere (McCracken 1997: 46 ff.), er håret siden da blevet en af de vigtigste midler til en kreativ leg med selvet. Håret er ifølge ham midlet par excellence til konstruktioner af nye, frit flyvende og flydende identiteter, der kontinuert foretager transformationer af selvet. I hans øjne er Vidal Sassoon hårmodens svar på The Beatles og ungdomsoprøret, idet det var ham, der hev håret ud af de fastlåste og kønsopdelte spændetrøjer. Det afgørende blev nu muligheden for forandring og bevægelse. Permanentningens stivhed og valg af én bestemt type blev afløst af løsthængende hår og afsøgning af mange forskellige hårtyper og dermed karaktertyper: snart var man hårdtslående blondine, snart var man aristokratisk "lady". Som det fremgår af hans interviews gav mange kvinder pludseligt afkald på at fremtræde som afbalance-rede, perfekte, disciplinerede og harmoniske. Nok så afgørende blev forandringsvilligheden og lysten til at prøve nyt.

Medens håret i 1940'erne og 1950'erne blev anskuet som en mærkelig, primitiv substans, overgik det herefter til at blive et udtryksmiddel for en vild og farlig kvindelighed. Det var 1968-generationens kvinder, som for første gang gav afkald på frisure, men blot lod håret hænge langt ned i

Joan Baez-udgave. Tilsvarende brød man her med den normale, næsten mytologiske kode med hensyn til hårlængde: mænd skulle nu have hår, som i princippet kunne være lige så langt som kvindernes. Kvinde-sagsforkæmperne markerede sig (jvf. ovenfor) distinktivt ved at afstå fra at fjerne håret under armene etc. Tilsvarende blev håret med punkerne gjort til et frisureanliggende hos både mænd og kvinder.

Om denne udvikling er et tilfældigt modfænomen, som kun har konjunktural betydning, eller der er tale om et markant brud af stor historisk rækkevidde, er det endnu for tidligt at sige noget om. Vi ved endnu ikke om vi taler om kalender-, generations- eller arkivniveau. Der er nemlig igen tegn på, at mænd og kvinder fastholder den traditionelle fordeling af både kønsadskilt og ideologisk brug af håret som symbol: mænds hår er i dag atter blevet kortere, og kvinderne fastholder den traditionelle fordeling med meget hår på hovedet og lidt hår på kroppen.

Ikke desto mindre synes der at være tale om opbrud. Man kan fx som mand udmærket have hestehale, som ellers i det 20. århundrede har været en del af kvindefrisuren, ligesom den mandlige hestehale, som ellers rummer en vis kunstnerisk eller intellektuel symbolværdi, fint lader sig kombinere med habit, der ellers ikke regnes for at være beklædning for kunstnere og intellektuelle. I det hele taget er hårsituationen i dag så kompleks, som ingensinde tidligere. Hippier, punkeres, skinheads, rastafariers, androgyners og feministers distinktive anvendelse af håret som led i kampen om det kulturelle felt er ikke gået sporløst forbi. Den traditionelle hårfordeling mellem mænd og kvinder, gamle og unge, politisk venstre og højre er under forvandling – her som på så mange andre områder. Det er den kropslige mangfoldighed, der i dag do-

minerer, og dermed muligheden for innovation af selvstændige fortællinger om individuel identitet.

AFSLUTNING

Den historiske tendens til kulturel kompleksitet og globalisering viser sig også på hårområdet. Det er mangfoldighed, kulturel pluralisme, paradokser og modsætningsfylde, man i dag støder på overalt i det kulturelle landskab. Det gælder også for hårets vedkommende. Det bevirker, at der er flere muligheder til rådighed end nogensinde før for konstruktionen af selvet: hvor det tidligere kun var den kodede arv, der talte, er det i dag snarere treklangen mellem arv, innovation og krop. Det stiller nye krav om refleksivitet, ikke i betydningen eftertænkksomhed og introspektion, men i betydningen: bemestring og håndtering af de kulturelle koder. I den forstand er også håret blevet et refleksivt projekt.

LITTERATUR

- Brown, Carolina 1994: *Skönhetens mask. Ur den kroppsliga skönhetens historia*. Stockholm: Carlssons.
- Erixon, Sigurd 1938: *Svenskt folkliv*. Uppsala: J. A. Lindblads förlag.
- Fyrand, Ole 1996: *Det gåtefulle språket. Om hudens kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McCracken, Grant 1997: *Big Hair. A Journey into the Transformation of Self*. London: Indigo (1995).
- Sennett, Richard 1994: *Flesh and Stone. The Body and the City in Western Civilisation*. London: Faber and Faber.
- Synnott, Anthony 1993: *The Body Social. Symbolism, Self and Society*. London: Routledge.

Niels Kayser Nielsen, ph.d., lektor
 Institut for Idræt
 Odense Universitet